

BØRNE- OG
UNDERVISNINGSMINISTERIET
STYRELSEN FOR
UNDERVISNING OG KVALITET

En vejledning om mellemformer

Om rammer og muligheder for fleksibilitet mellem almenundervisningen og specialundervisningen i folkeskolen

En vejledning om mellemformer

Om rammer og muligheder for fleksibilitet mellem almenundervisningen og specialundervisningen i folkeskolen

2021

ISBN nr. 87-603-3292-1 (web udgave)

Design: Center for Kommunikation og Presse

Denne publikation kan ikke bestilles.

Der henvises til webudgaven.

Publikationen kan hentes på:

www.uvm.dk

Børne- og Undervisningsministeriet

Departementet

Frederiksholms Kanal 21

1220 København K

Indhold

Indledning.....	5
1 Om vejledningen.....	6
2 Folkeskolens almene undervisning.....	9
2.1 Undervisningsdifferentiering.....	9
2.2 Co-teaching.....	10
2.3 Nest-klasser.....	11
2.4 Holddannelse.....	13
2.5 Supplerende undervisning.....	15
2.6 Hjælpe midler og personlig assistance.....	15
3 Specialpædagogisk bistand i folkeskolen.....	17
3.1 Specialpædagogisk bistand i almenundervisningen.....	18
3.2 Specialklasser.....	19
4 Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (PPR).....	22
4.1 Samarbejde mellem PPR og skole.....	23
4.2 Den pædagogisk-psykologiske vurdering og mellemformer.....	23
4.3 Praksisnær vejledning.....	24
5 Vejledningens vidensgrundlag.....	25

Indledning

Folkeskolen skal tilbyde elever med særlige behov en hverdag i skolen med trivsel, aktiv deltagelse i undervisningen og fagligt udbytte.

I folkeskolen skal undervisningstilbud tilrettelægges med rammer, tilgange og metoder, der imødekommer behovet hos den enkelte elev og samtidig skaber et samlet læringsfælleskab med andre elever.

Dette samspil af flere faktorer er afgørende for, at alle børn inkluderes i fællesskaber og kan spejle sig i andre i løbet af deres skolegang. Dette vil kunne bidrage til såvel en større selvforståelse og livsduelighed som et større fagligt udbytte – både blandt børn og unge med særlige behov, men også for de øvrige elever, som involveres i samspillet.

Inkluderende undervisning, der er tilrettelagt med en klar struktur og forudsigelighed, der giver alle elever deltagelsesmuligheder i et bredt fælleskab, kan skabe ro, motivation og opmærksomhed. Inkluderende undervisning kan forebygge stress og uhensigtsmæssig adfærd, ligesom det kan give øget selvværd hos den enkelte elev (jf. Viden om undervisningsdifferentiering, EVA 2018; Undersøgelse af undervisningen i specialundervisningstilbud, Rambøll 2017).

Denne vejledning ser på spændingsfeltet mellem almenundervisning og specialundervisning og belyser, hvorledes der gennem mellemformer mellem almenundervisning og specialpædagogiske tilgange og -metoder kan skabes et inkluderende læringsmiljø til glæde for alle elever.

1 Om vejledningen

Vejledningen er først og fremmest til dig, der som skoleleder, underviser, medarbejder i Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (PPR) eller konsulent i skoleforvaltningen har til opgave i praksis at udvikle undervisningen til elever med særlige behov ved i højere grad at anvende mellemformer mellem almen- og specialundervisning i folkeskolen.

Vejledningen om mellemformer er udarbejdet i en periode, hvor der i flere kommuner er påbegyndt en udvikling af undervisningstilbud med mellemformer mellem almen- og special-undervisning. Vejledningen er i sin udformning præget af denne udvikling og sigter mod at rammesætte og styrke en fortsat udvikling af mellemformer.

Denne vejledning omhandler udelukkende undervisningstilbud i henhold til folkeskoleloven.

Om mellemformer i vejledningen

I vejledningen er mellemformer indkredset til undervisningstilbud, der tilrettelægges under folkeskoleloven, og som styrkes af tæthed og fleksibilitet mellem den almene undervisning og specialundervisningen i folkeskolen:

- Undervisningstilbud i den almene undervisning, hvor der anvendes specialpædagogiske tilgange og metoder
- Undervisningstilbud i den almene undervisning, hvor der er elever, der i perioder modtager specialpædagogisk bistand
- Undervisningstilbud, hvor der er et tilrettelagt samarbejde i skoledagen mellem undervisningen i de almene klasser og specialklasserne

Specialpædagogisk viden kan ofte med fordel anvendes i den almene undervisning. Omvendt kan fagdidaktisk viden fra almenområdet ofte styrke undervisningstilbuddet til elever med særlige behov. Derfor er det vigtigt med et flerfagligt samarbejde på tværs, hvor forskellige kompetencer anvendes på lige fod i tilrettelæggelsen af inkluderende læringsfællesskaber, og hvor der samtidig er fokus på den enkelte elevs behov. Udgangspunktet er, at alle elever får deltagelsesmuligheder i de fællesskaber, de møder i skolen.

Det skal tilføjes, at inkluderende undervisning baseret på flerfaglighed mellem det almene og specialpædagogiske ikke kan løse alle problemstillinger hos alle elever med psykiske vanskeligheder eller mistrivsel (fx angst, depression eller tilsvarende sårbarhed) eller med funktionsmæssige udfordringer (fx koncentrationsvanskeligheder eller udadreagerende adfærd). Der er elever, der ved siden af undervisningen eller i tilknytning til undervisningen, har behov for social- og/eller sundhedsfaglige indsatser og evt. psykologhjælp. Her må skolen, evt. med rådgivning fra PPR, sørge for, at der iværksættes forebyggende indsatser og behandling med henblik på en god skolegang med trivsel.

Elever med særlige behov er den gennemgående betegnelse for den elevgruppe, som vejledningen drejer sig om.

Om elever med særlige behov i vejledningen

Elever med særlige behov er i denne vejledning elever, der har behov for et særligt tilrettelagt undervisningstilbud, der giver muligheder for en aktiv deltagelse i undervisningen med et godt læringsudbytte og god trivsel.

Det særligt tilrettelagte undervisningstilbud skal tilgodese elevernes særlige behov for eksempelvis:

- Klare rammer, struktur og forudsigelighed
- Få, kendte voksne
- Specialpædagogiske elementer ift. de enkelte fag

Vejledningen kan eksempelvis omfatte følgende elevgrupper:

- Elever med forskellige typer af funktionsnedsættelse (fx udviklingsforstyrrelser, autismespektrumforstyrrelser, adfærdsforstyrrelser, indlæringsvanskeligheder)
- Elever med ordblindhed
- Elever med psykisk sårbarhed, fx elever med ængstelse, angst, stress, nedtrykthed mv.

Elever med særlige behov skal identificeres, og undervisningstilbuddet og skolegangen skal søges tilrettelagt herefter. Støtte eller specialpædagogisk bistand til elever skal gives på baggrund af en vurdering af den enkelte elevs aktuelle og konkrete behov for at kunne deltage aktivt i undervisningen.

Vejledningen har følgende indhold:

I afsnit 2 tages der udgangspunkt i, hvorledes elever med særlige behov i et inkluderende læringsfællesskab kan modtage et relevant undervisningstilbud inden for rammerne af den almene undervisning i folkeskolen.

I afsnit 3 omtales muligheder og rammer med specialpædagogisk bistand til elever i den almene undervisning.

PPR's funktioner er kort beskrevet i afsnit 4.

Til vejledningen hører et bilag med fire praksisbeskrivelser om mellemformer leveret af Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) efter aftale med Børne- og Undervisningsministeriet.

2 Folkeskolens almene undervisning

Folkeskolelovgivningen indeholder en række grundlæggende principper og redskaber, der gør det muligt at tilrettelægge et relevant og fyldestgørende undervisningstilbud til elever med særlige behov. For at understøtte, at elevernes udvikling og læring i videst mulig omfang kan finde sted i den almene undervisning, har kommuner og skoler mulighed for at give støtte til elever og tilrettelægge undervisningen på måder, som kan understøtte inklusionen af elever med særlige behov i almenklassen. Der kan blandt andet anvendes holddannelse, undervisningsdifferentiering og supplerende undervisning. Der kan også anvendes tolærerordninger og undervisningsassistenter, som både kan hjælpe den enkelte elev og klassen som helhed. Nedenfor gennemgås de mest centrale principper og eksempler.

2.1 Undervisningsdifferentiering

Undervisningsdifferentiering er et bærende princip for tilrettelæggelse af en undervisning, der kan imødekomme elevernes forskellige behov.

Folkeskoleloven

§ 18. Undervisningens tilrettelæggelse, herunder valg af undervisnings- og arbejdsformer, metoder, undervisningsmidler og stofudvælgelse, skal i alle fag leve op til folkeskolens formål, mål for fag samt emner og varieres, så den svarer til den enkelte elevs behov og forudsætninger.

Stk. 2. Det påhviler skolelederen at sikre, at det undervisende personale, der er tilknyttet klassen, planlægger og tilrettelægger undervisningen, så alle elever udvikler sig fagligt og alsidigt, herunder socialt, og trives i skolens faglige og sociale fællesskaber.

Undervisningsdifferentiering er fastsat som et princip i folkeskoleloven, der gælder i alle dele af folkeskoleundervisningen.

Undervisningsdifferentiering betyder, at undervisningen møder den enkelte elevs forudsætninger og det aktuelle udviklingstrin med sigte mod de faglige, personlige og sociale mål, som den enkelte elev kan nå. Devisen er, at undervisningen skal tilpasses eleverne. Det er ikke eleverne, der skal tilpasse sig undervisningen. Undervisningsdifferentiering skal give den enkelte elev deltagelsesmuligheder, der betyder, at eleven oplever sig selv som en del af læringsfællesskabet.

Vellykket undervisningsdifferentiering kræver et godt og solidt indblik i elevernes faglige forudsætninger og potentialer.

Princippet om undervisningsdifferentiering kan opfyldes ved en systematisk brug af special-pædagogiske tilgange og metoder i den almene undervisning, hvis det er det, som eleverne har behov for. Undervisningsdifferentiering rettes mod eleven i læringsfællesskabet. Undervisningsdifferentiering kan ikke sidestilles med individualiseret undervisning, hvor den enkelte elev arbejder med egne arbejdsopgaver og kan heller ikke sidestilles med en opdeling af elever i hold. Men princippet kan i perioder grundet pædagogiske overvejelser føre til sådanne tilrettelæggelser af undervisningen.

Danmarks Evalueringsinstitut (EVA) har udarbejdet et vidensnotat om undervisningsdifferentiering i grundskolen. På baggrund af litteraturen om emnet har EVA udvalgt følgende seks aspekter, der er betydningsfulde i arbejdet med at differentiere undervisningen:

1. Undervisningsdifferentiering er et fælles anliggende for lærere og ledere

Skoleledelsen og organisationen skal understøtte lærerarbejdet med undervisningsdifferentiering ved at skabe muligheder for samarbejde og faglig sparring.

2. Læringsmiljø og differentiering er tæt forbundet

Der skal skabes og vedligeholdes et læringsmiljø, hvor elevernes forskelligheder anerkendes og værdsættes, og hvor eleverne inddrages og oplever at have indflydelse på undervisningen.

3. Organisér undervisningen, så den tilgodeser elevernes forskelligheder

Eleverne skal have mulighed for at arbejde i forskellig tempo og på forskellige måder. Undervisningen skal være varieret i kombination med, at undervisningens røde tråd tydeliggøres for eleverne via eksplisitering af intensjon og løbende opsamlinger.

4. Forberede proaktive og eksemplificerende instruktioner

Undervisningens instruktioner må være proaktive med udgangspunkt i kendskabet til eleverne. Underviserne kan med fordel forklare det faglige indhold på forskellige måder, vise forskellige indgange til at arbejde med det og modellere elevernes opgaver, inden eleverne går i gang med arbejdet.

5. Overvej, hvordan eleverne kan arbejde differentieret med indhold og materialer

Overvejelserne kan være om, hvorvidt det faglige indhold vælges ud fra et kriterium om, at alle elever skal arbejde med det samme indhold, men have mulighed for at tilgå det på forskellige måder og niveauer: Skal indholdet divergere eleverne imellem, så det tilpasses den enkelte elevs behov, forudsætninger og potentialer? Skal eleverne kunne arbejde selvstændigt med det faglige indhold, så læreren får mulighed for at prioritere sin tid til vejledning?

6. Formulér læringsmål og følg op med løbende evaluering

Eleverne skal vide, hvad målet med undervisningen er. Hvad skal de lære og hvorfor. Løbende evaluering skal danne udgangspunkt for justeringer i undervisningen og for den videre planlægning af undervisningen.

<https://www.eva.dk/grundskole/undervisningsdifferentiering-grundskolen>

Læs mere om undervisningsdifferentiering på EMU.dk: <https://emu.dk/eud/forskning-og-viden/trivsel-og-inkluderende-laeringsmiljoer/viden-om>

Undervisningsdifferentiering kan ikke fastlægges i en bestemt undervisningsmetode. Visse undervisningsmetoder er dog i høj grad udviklet på baggrund af et princip om undervisningsdifferentiering. Det gælder fx den inkluderende undervisningsmetode "co-teaching" og holddannelse.

2.2 Co-teaching

Co-teaching er baseret på en flerfaglig ligeværdig samarbejdspraksis i planlægningen, gennemførelsen og evalueringen af undervisningen. Co-teaching har som undervisningsmetode det særlige potentiale, at der på basis af flerfagligheden udvikles ny viden, der understøtter en undervisning, der ikke bare er en mellemform mellem almen undervisning og specialundervisning, men noget nyt tredje.

Læs mere om co-teaching på EMU.dk: <https://emu.dk/grundskole/corona-gode-raad-til-undervisning/co-teaching?b=t5-t3834>

Co-teaching

Co-teaching er en samarbejdsmetode, hvor flerfaglighed er en nødvendighed.

To (eller flere) undervisere, dels med viden om fag og didaktik, dels med viden om specialpædagogik, underviser en gruppe af elever med og uden særlige behov i det samme undervisningslokale. De to undervisere samarbejder på lige fod om at planlægge, gennemføre og evaluere undervisningen. Co-teacherne har således et fælles ansvar for elevernes læring.

Undervisningsarbejdet drager optimal nytte af en flerfaglig tilgang og transformerer således specialpædagogikken ind i den almene pædagogik, så den understøtter, at alle elever i klassen kan være en del af læringsfællesskabet. Produktet er en alsidig og varieret undervisning med undervisningsdifferentiering, der er nyttig for alle elever uanset støttebehov.

Undervisningen kan tilbydes i almindelige klasser, der omfatter elever med et støttebehov på under ni timer og/eller elever med et støttebehov på mere end ni timer, som modtager specialpædagogisk bistand.

I litteraturen om co-teaching peges der på fem tilrettelæggelsesformer:

1. Den ene lærer underviser, mens den anden assisterer, fx ved at gøre klar til næste aktivitet.
2. Alternativ undervisning, hvor elevernes deles op i en lille og en stor gruppe.
3. Parallelundervisning, hvor eleverne deles i to lige store hold. Der er tre måder at arbejde parallelt på:
  - a. Lærerne underviser i det samme stof på samme måde.
  - b. Lærerne underviser i det samme indhold på forskellige måder og bytter hold efter et aftalt tidsrum.
  - c. Lærerne underviser i forskelligt indhold og bytter rundt efter et aftalt tidsrum.
4. Stationsundervisning, hvor eleverne skifter mellem forskellige aktiviteter på tre til fire stationer.
5. Teamundervisning, hvor lærerne underviser sammen. Fx forklarer den ene et nyt emne, mens den anden visualiserer det for at gøre det mere konkret.

Undervisernes evner for samarbejde er en afgørende kompetence i co-teaching.

Kilde: "Co-teaching i praksis" af Marilyn Friend, 2017.

2.3 Nest-klasser

Et eksempel til inspiration på specialpædagogisk bistand organiseret som støtte i almindelige klasser er de såkaldte Nest-klasser, hvor specialpædagogiske tilgange og metoder transformeres ind i almenundervisningen til gavn for alle elever i klassen.

Nest-klasser i Aarhus Kommune

Hvad er Nest-klasser - idé

Nest er en pædagogisk praksis, hvor børn med og uden autisme er en del af det samme læringsfællesskab i en klasse. I Nest-klassen tilrettelægges undervisningen efter specialpædagogiske principper, der vurderes til at skabe de bedste læringsfællesskaber for alle børn. Pointen er, at det, som børn med autisme har brug for, også kan give andre børn gode læringsbetingelser og trivsel i skoledagen.

De centrale læringsparadigmer er, at "Børn er mere ens end forskellige og bør lære og udvikle sig sammen" og "Hvis børn ikke lærer på den måde, vi underviser dem, må vi undervise dem på en anden måde, så de lærer".

Nest er bygget op om en grundmodel, der skal sikre god skoleudvikling for alle. Denne model kaldes i Nest for "nøddeskalsmodellen". Nøddeskalsmodellen består af fire niveauer – det filosofiske niveau, systemstrukturer, samarbejdsstrukturer samt klasserumsmetoderne. Alle fire niveauer spiller sammen og er en forudsætning for den vedvarende og bæredygtige pædagogiske forandring, som Nest indebærer.

Nest-klassen - elevgruppen

I en Nest-klasse er der 16 elever, heraf fire elever med autisme. Det er elever med autisme, der er vurderet til at være normalt begavede med udfordringer inden for de tre autisme-relaterede områder: Socialt samspil, forestillingsevne og kommunikation. De øvrige 12 elever har ikke særlige udfordringer.

Nest-klassen - tilrettelæggelsen af undervisningen

Undervisningen i Nest-klassen er ikke manualbaseret med bestemte metoder, men trækker kontinuerligt på ny og anerkendt viden inden for det specialpædagogiske og didaktiske felt. Der undervises ud fra samarbejdsmodellen co-teaching, hvor to undervisere indgår på lige fod med flerfaglige kompetencer. Undervisningslokalet er fysisk tilrettelagt på en måde, der understøtter trivsel, læring og udvikling for alle elever i klassen. Der er særlige læringsstationer, et stillehjørne og fælles steder. Klasselokalet og gangarealer understøtter visuel læring.

Social Læring

Nest-klassernes børn med autisme deltager i faget Social Læring tre gange om ugen. Her er der fokus på, at børnene lærer de personlige og sociale byggesten, som både kan hjælpe børnene til at lære sig selv at kende, mestre sig selv og at forstå og agere i relationer med andre. Bortset fra timerne i Social Læring undervises alle elever i det samme uanset særlige behov.

Henvielse

Nest-klasserne er sammensat af børn fra skoledistriktet og børn med autisme. Alle børn har bopæl i Aarhus Kommune.

Eleverne med autisme er af PPR i Aarhus Kommune vurderet til at have behov for et segregeret specialundervisningstilbud. Nest-klassen er organiseret, således at den imødekommer elevernes særlige behov, og den udgift, kommunen ellers ville have haft til et segregeret specialundervisningstilbud, finansierer den lavere klassekvotient, co-teaching og et tæt samarbejde med PPR.

Perspektiver

Erfaringerne med Nest-klasser viser, at alle elever både med og uden autisme profiterer af at være i en Nest-klasse. Det gælder både fagligt, socialt og i forhold til adfærd.

Der er i skoleåret 2019/2020 otte Nest-klasser i Aarhus Kommune fordelt på klassetrinnene 0.- 3. kl. Intentionen er at starte to Nest-klasser pr. årgang, og at klasserne fortsætter til og med 9. klasse.

Beskrivelse er udarbejdet i samarbejde med PPR i Aarhus Kommune

2.4 Holddannelse

Folkeskolelovens regler om holddannelse kan med udgangspunkt i pædagogiske overvejelser anvendes i undervisningsdifferentieringen og skabe rum for udvikling af mellemformer.

Folkeskoleloven

§ 25a. Undervisningen kan organiseres i hold inden for den enkelte klasse og på tværs af klasser og klassetrin.

Stk. 2. Holddannelsen i forbindelse med undervisningen i folkeskolens fag, jf. §§ 5, 9 og 11, og obligatoriske emner, jf. § 7, kan ske af praktiske og pædagogiske grunde. Den løbende evaluering af elevernes udbytte af undervisningen og forskellige behov, jf. § 13, stk. 2, og § 18, stk. 4 kan inddrages som en del af grundlaget for pædagogisk begrundet holddannelse.

Stk. 3. På 0.-6. klassetrin kan holddannelsen i forbindelse med undervisningen i folkeskolens fag og obligatoriske emner, som foretages på baggrund af en løbende evaluering af eleverne, tidligst ske efter skoleårets begyndelse og kun omfatte dele af det enkelte fags stofområder samt kun ske for kortere kurser.

Stk. 4. På 7.-10. klassetrin kan holddannelse i forbindelse med undervisningen i folkeskolens fag og obligatoriske emner, som foretages på baggrund af en løbende evaluering, ikke fastlægges på forhånd for et helt skoleår.

Stk. 5. Eleverne skal på 0.-3. klassetrin undervises i deres klasse i den overvejende del af undervisningstiden i folkeskolens fag og obligatoriske emner. Eleverne på 4.-10. klassetrin skal i væsentlig omfang undervises i fag og emner med udgangspunkt i klassen. 1. og 2. pkt. omfatter ikke holddannelse af praktiske grunde.

Holddannelse kan finde sted i undervisningen i fag og emner og i den understøttende undervisning. Der er ingen begrænsninger i adgangen til holddannelse i den understøttende undervisning. Undervisningen i hold kan finde sted uden for den almindelige undervisningstid, tilrettelagt som supplerende undervisning, se mere herom under afsnit 3.5, eller være en del af den understøttende undervisning.

Mellemformer kan etableres ved, at hold med særligt tilrettelagt undervisning, hvor eleverne undervises i kortere eller længere tid efter specialpædagogiske metoder, fx for elever med læsevanskeligheder eller adfærdsmæssige udfordringer.

En central udfordring i arbejdet med holddannelse er at finde den rette balance mellem:

- Differentiering af undervisningen, så elevernes behov (fx behov for struktur og forudsigelighed), faglige niveau og interesser imødekommes
- Bevaring af stamklassen som det bærende sociale fundament i eleverne skolegang.

Undervisning kan fx foregå i mindre hold med 4-8 elever, i form af skemalagte fagbånd over et antal uger med 5 til 10 timer pr. uge.

Der kan være tale om intensive forløb med specialpædagogiske metoder til elever i specifikke læringsvanskeligheder (fx læse- og skrivevanskeligheder). Der kan også tilrettelægges særlige forløb til elever, der har behov for en indsats med undervisning og træning i forhold til elevernes personlige og sociale kompetencer.

Der kan fx være tale om et hold for elever med særlige behov, der mødes en halv time før de andre elever i klassen og får en rolig, struktureret start med forberedelse på dagens undervisningsprogram, før den almene undervisning for den samlede klasse går i gang.

Det kan ved holdundervisning være relevant, at undervisningen gennemføres i et særligt indrettet lokale med et utraditionelt, men alligevel egnet skolemøblement, hvor elevernes produktioner og materialer kan bevares som synlige under hele undervisningsforløbet.

Det skal fremhæves som et særligt opmærksomhedspunkt, at det er vigtigt, at eleverne i sådanne undervisningsforløb på særlige hold oplever stamklassen som det sociale, faglige og pædagogiske fundament. Det er vigtigt, at skabe sammenhæng med undervisningen i stamklassen. Stamklassens undervisere kan med fordel indgå i planlægningen og tilrettelæggelsen af de særlige undervisningsforløb på hold og evt. have undervisningsopgaver på holdet eller holdene.

2.5 Supplerende undervisning

Skolelederen kan tilbyde supplerende undervisning efter folkeskolelovens § 5, stk. 5, på baggrund af en skønsmæssig faglig vurdering, som foretages ud fra skolens kendskab til den pågældende elevs behov. Den supplerende undervisning gives uden for almindelig undervisningstid.

Elever i den almene undervisning, der har behov for særlig faglig støtte, kan gives tilbud om supplerende undervisning. Den supplerende undervisning kan eksempelvis være undervisning tilrettelagt med specialpædagogiske metoder i læsning og skrivning til en elev med ordblindhed.

Der kan også være tale om undervisning og træning i sociale færdigheder og arbejdsmetoder, der har sigte på at afhjælpe eller begrænse virkningerne af elevens vanskeligheder eller funktionsnedsættelse. Det vil sige en undervisning, der styrker elevens muligheder for at indgå i det almindelige læringsfællesskab.

Supplerende undervisning kan også anvendes ved undervisning af en elev, der har haft et længere forløb med fravær fra den fulde undervisningstid fx på grund af sygdom.

Ved brug af supplerende undervisning kan der foretages afvigelse af folkeskolelovens loft på 1.400 timer i et skoleår, hvis det er til elevens bedste. Men supplerende undervisning er alene et tilbud, som forældrene kan vælge at afslå, hvis de ikke er enige i, at deres barn vil profitere af en længere skoledag. Et opmærksomhedspunkt er, at den supplerende undervisning uden for den almene undervisning sker i samarbejde med klassens lærere og øvrigt undervisende personale og tilrettelægges under hensyntagen til elevens deltagelse i den almene undervisning.

Som nævnt i afsnittet om holddannelse, kan den supplerende undervisning tilrettelægges på mindre hold.

2.6 Hjælpe midler og personlig assistance

Alle elever i folkeskolen skal have mulighed for selvstændig og aktiv deltagelse i alle dele af skolens aktiviteter.

I den sammenhæng skal der her nævnes to basale støtteformer, der er fastsat i folkeskoleloven, og som kan anvendes til at optimere elevens trivsel og muligheder for aktiv deltagelse i den almene undervisning på lige fod med andre elever, og dermed styrke elevens aktive deltagelse i læringsfællesskabet.

1. Der kan efter skolelederens beslutning tilbydes særligt tilrettelagte undervisningsmaterialer og tekniske hjælpemidler (Folkeskoleloven § 19) Disse nødvendige hjælpemidler skal stilles vederlagsfrit til rådighed for eleverne, i det omfang det er en forudsætning for, at eleven får tilstrækkeligt udbytte af undervisningen. Der kan fx være tale om elever, der har vanskeligheder ved at anvende trykt tekst, eller som har alvorlige læsevanskeligheder og derfor særlige problemer ved at læse undervisningsmaterialerne i de forskellige fag. Hjælpemidler, der er nødvendige for, at eleven kan forberede sin undervisning hjemme, er omfattet af denne bestemmelse. Skolen skal sikre, at den enkelte elev i fornødent omfang instrueres i brugen af hjælpemidlet, herunder installation af software til it-hjælpemidler. Opfølgning på installation og elevens brug af disse hjælpemidler anbefales med henblik på en optimal udnyttelse. Det anbefales, at den enkelte skole fastlægger nogle principper ved tildeling af it-hjælpemidler og særligt tilrettelagte undervisningsmaterialer med henblik på rettidighed og ensartethed i skolens praksis på området.

2. Der kan efter skolelederens beslutning tilbydes personlig assistance til eleven med henblik på at hjælpe eleven til at overvinde praktiske vanskeligheder i forbindelse med skolegangen (Folkeskoleloven § 3a). Det kan fx være påkrævet for elever med fysiske funktionsnedsettelse, hvor eleven har brug for en personlig hjælper i diverse praktiske situationer. Her kan være tale om assistance i forbindelse med anvendelse af kørestol, toiletbesøg, tildeling af medicin, overvågning af spisningen hos en elev med spiseforstyrrelser m.v.

De to basale støtteformer skal også tilbydes, når elevens behov er midlertidigt.

Det er ikke et krav i lovgivningen, at skolelederens beslutning om de to nævnte støtteformer kræver en pædagogisk-psykologisk vurdering (PPV), men det kan være relevant, at der er aftaler med PPR om vurderinger, når skolelederen skønner, at det er påkrævet. Skolelederen er forpligtet til at sørge for, at alle elever på lige fod kan modtage undervisningen.

3 Specialpædagogisk bistand i folkeskolen

Børn, hvis udvikling kræver en særlig hensyntagen eller støtte i mindst 9 undervisningstimer ugentligt, gives specialpædagogisk bistand (specialundervisning og/eller specialpædagogisk bistand).

En henvisning til specialpædagogisk bistand forudsætter, at der er foretaget en PPV af elevens behov for særlig støtte hos Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (PPR). På baggrund af vurderingen udarbejder PPR forslag til rammerne for og indholdet i elevens undervisning. PPR kan således fremlægge forslag til, hvorledes der med fordel kan tilrettelægges mellemformer mellem den almindelige undervisning og den specialpædagogiske bistand.

På baggrund af PPV'en træffer skolelederen beslutning om den specialpædagogiske bistand til eleven inden for skolens rammer.

Den specialpædagogiske bistand kan organiseres udelukkende som støtte i klassen (i mindre end 9 undervisningstimer ugentligt til den enkelte elev) eller med en kombination af støtte i klassen og særligt tilrettelagt undervisning uden for almindelig undervisningstid. I begge modeller kan der med fordel sættes fokus på anvendelse af specialpædagogiske tilgange og metoder, der styrker læringen og trivslen for den enkelte elev, og som styrker det samlede læringsfællesskab i klassen. Tilrettelæggelsen af undervisningen kan ske ud fra samme hensyn som for egentlig specialpædagogisk bistand i almenklasser. Se mere herom i afsnit 3.1.

Den specialpædagogiske bistand kan ud over støtte i den faglige undervisning omfatte specialpædagogisk rådgivning til forældre, undervisning og træning i funktionsmåder og arbejdsmetoder, fx i forbindelse med adfærdsvanskeligheder.

En henvisning til specialpædagogisk bistand er midlertidig. Det påhviler skolens leder at følge udviklingen hos elever, der modtager specialpædagogisk bistand, blandt andet gennem drøftelse med de implicerede lærere og andet undervisende personale, med forældrene og eleven. Mindst én gang om året skal skolens leder på baggrund af en ny PPV tage stilling til, om den hidtidige ordning skal fortsætte, ændres eller ophøre.

Der er intet til hinder for, at en henvisning til specialpædagogisk bistand har en kortere varighed end et skoleår.

Ved en henvisning til specialpædagogisk bistand kan der med fordel udarbejdes en plan med mål og delmål, løbende evaluering og forventninger om, hvornår ordningen forventes at skulle ændres eller ophøre.

Med udgangspunkt i tilrettelæggelse af inkluderende læringsfællesskaber som en afgørende tilgang skal den specialpædagogiske bistand iværksættes i den almindelige klasse. Kun hvis det ikke kan lade sig gøre, skal bistanden gives uden for almenklassen.

Bekendtgørelse om folkeskolens specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand

§ 8. Den specialpædagogiske bistand gives fortrinsvis som støtte i den almindelige klasse.

Stk. 2. Ved vurderingen af, om eleven skal have støtte i den almindelige klasse, jf. stk. 1, skal der lægges vægt på, om eleven kan have udbytte af undervisningen og kan deltage aktivt i det sociale fællesskab i den almindelige klasse.

Stk. 3. Henvielse til specialklasse eller specialskole forudsætter, at det vil være mest hensigtsmæssigt at undervise eleven i kortere eller længere tid i specialklasse eller specialskole.

3.1 Specialpædagogisk bistand i almenundervisningen

Med udgangspunkt i Børne- og Undervisningsministeriets vejledning om folkeskolens specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand kan der skitseres to modeller for, hvordan den specialpædagogiske bistand kan organiseres i almenundervisningen:

- Den specialpædagogisk bistand organiseres som støtte i klassen i mindst 9 undervisningstimer ugentligt til den enkelte elev. Denne form for specialpædagogisk bistand består i, at der tilknyttes en ekstra medarbejder fra det undervisende personale, der kan støtte den enkelte elev eller flere af eleverne i klassen ved fx at indgå i undervisningen af den samlede klasse.
- Den specialpædagogiske bistand organiseres som støtte i klassen og som særligt tilrettelagt undervisning uden for almindelig undervisningstid, så den samlede støtte i alt udgør mindst 9 undervisningstimer. Denne form for specialpædagogisk bistand kræver ligeledes tilknytning af ekstra undervisende personale og i øvrigt et grundigt samarbejde mellem de medarbejdere, der er involveret i alle dele af den nævnte undervisning.

I begge modeller kan der med fordel sættes fokus på anvendelse af specialpædagogiske tilgange og metoder, der styrker læringen og trivselen for den enkelte elev, og som styrker det samlede læringsfællesskab i klassen (herunder forebygger evt. behov for et segregeret specialundervisningstilbud):

- Undervisningen tilrettelægges med en tydelig struktur og forudsigelighed og en undervisningsdifferentiering, der giver alle elever deltagelsesmuligheder i læringsfællesskabet.
- Der kan tilrettelægges co-teaching. Det vil som beskrevet i afsnit 3.2 sige undervisning med to undervisere, der med forskellige kompetencer – alment faglige og specialpædagogiske - i et flerfagligt samarbejde planlægger, gennemfører og evaluerer undervisningen i den samlede klasse. En alsidig og varieret undervisning, hvor eleverne oplever ligeværdighed i undervisningen. Det flerfaglige samarbejde om planlægning, gennemførelse og evaluering af undervisning giver gode muligheder for en pædagogisk praksis med små konkrete prøvehandling, der kan optimere den flerfaglige undervisning.
- Der kan arbejdes systematisk med opbygning af en social forståelse i klassen, hvor alle elever accepterer hinandens forskellige behov. At relationerne mellem elever styrkes, og eleverne således

støtter hinanden i læringsfællesskabet. Elevsamarbejde og samtaler i elevgrupper kan styrke relationerne og modvirke konflikter.

- Undervisningen kan indrettes med et rum ved siden af klassens primære undervisningslokale, som elever med særlige behov kan bruge, når de har brug for gentagelse af forklaringer, særlig ro til arbejde med en opgave eller blot en nødvendigt pause. Et rum, der er tilgængeligt for alle elever, og som ikke betyder afkobling af de elever, der har brug for rummet.

Ved specialpædagogisk bistand til elever i den almindelige undervisning er det et vigtigt opmærksomhedspunkt, at disse elever ikke bringes i situationer, hvor de går glip af faglige elementer i klassens undervisningsplan. Det skal være et grundlæggende princip, at alle eleverne så vidt muligt gennemgår læringsprocessen sammen.

3.2 Specialklasser

Elever, hvis udvikling kræver særlig hensynstagen eller støtte, henvises til specialundervisning i en specialklasse.

Er der tale om en specialklasse på en almindelig folkeskole, kan der skabes mellemformer mellem den almindelige undervisning og specialundervisningen ved at etablere samarbejde mellem det undervisende personale om fælles undervisningsforløb, tværgående projekter og fælles deltagelse i forskellige aktiviteter på skolen.

Undervisningen i en specialklasse kan suppleres med undervisning i en almindelig klasse. Et sådant samarbejde kan omfatte én eller flere elever fra specialklassen i forløb af kortere eller længere varighed. Ved anvendelse af sådanne mellemformer i undervisningen skal der være fokus på, at eleverne fra specialklassen kan deltage aktivt i almenundervisningen og opleve at blive accepteret som fuldt og aktivt medlem af læringsfællesskabet i undervisningen. Det kan være relevant at anvende tolærerordninger, en særlig tilrettelagt undervisningsdifferentiering eller eventuelt co-teaching. Der kan også være behov for særlige undervisningsmidler.

Omvendt kan en elev i specifikke midlertidige læringsvanskeligheder i en kortere periode modtage undervisning i en specialklasse, selvom eleven ikke er visiteret til specialpædagogisk bistand. Det skal understreges, at en sådan ordning ikke må være en erstatning for en egentlig henvisning til specialpædagogisk bistand, hvis eleven har behov for dette. Det er desuden absolut en betingelse, at undervisningens niveau ikke ligger under elevens undervisningsniveau i den almene klasse, hvor eleven har sit tilhørsforhold. Det kan være hensigtsmæssigt, at PPR inddrages i en sådan midlertidig ordning. I det følgende præsenteres to udviklingsarbejder med mellemformer i to folkeskoler med almindelige klasser og specialklasser.

Samarbejde mellem almindelige klasser og specialklasser

Eksempel 1: En almindelig folkeskole med 450 elever og en specialklasserække med ca. 65 elever med autisme har igangsat et udviklingsarbejde med følgende formål:

- At skabe procedurer og en kultur for inklusion af skolens elever med autisme i de almindelige klasser, som sikrer alle elevers læring og trivsel.
- At optimere det faglige samarbejde mellem medarbejdere i de to spor med fokus på udvikling af undervisningens kvalitet og inkluderende undervisningsmiljøer.
- At det faglige samarbejde bidrager til udvikling af fælles sprog, et fælles "vi", vidensdeling og en bedre udnyttelse af skolens resurser.

I udviklingsprojektet arbejdes der med følgende indholdselementer:

- Ledelsesteamets tydelige rammesætning og pædagogiske ledelse i forbindelse med inklusionsarbejdet.
- Kompetenceudvikling af medarbejderne i relation til undervisning af elever med autisme.
- Afdækning af elevernes ressourcer og udfordringer.
- Gennemførelse af prøvehandling i almenklasserne i tæt samarbejde med specialsporet med henblik på at udvikle strategier og løsninger for den enkelte elevs inklusion, fra deltagelse i frikvarter til deltagelse undervisning i den fulde fagrække.
- Professionel sparring til lærere og pædagoger i hele projektperioden af vejledere og PPR-konsulenter.
- Evaluering og beslutninger om en inklusionsmodel, der kan målrettes den enkelte elev.

Udviklingsprojektets mål er, at eleverne med autisme inkluderes mest muligt i almenundervisningen med trivsel og læring og i skolemiljøet i øvrigt, herunder i frikvarterer og i SFO-tilbuddet.

Eksempel 2: En folkeskole med 770 elever, herunder et specialspor med 35 elever med generelle indlæringsvanskeligheder har igangsat et udviklingsarbejde med følgende formål:

- Gennem aktionslæring (udvikling af pædagogisk praksis med små konkrete prøvehandling, kaldet aktioner) og pædagogisk ledelse "tæt på" er formålet med udviklingsarbejdet at optimere samarbejdet mellem skolens to spor, så eleverne oplever at være en del af skolens fællesskab og samtidigt opnår det størst mulige læringsudbytte.
- At eleverne får mulighed for at spejle sig i hinanden og i de forskelligheder, der er hos alle børn, og at de får en større selvforståelse og bliver livsduelige. Det vil sige, at børnene får kompetencer, der bidrager til, at de konstruktivt kan håndtere udfordringer, så de udvikler sig positivt og bliver velfungerende voksne, der trives.
- At forældre til alle elever oplever, at barnet er en del af børnefællesskabet med flere kammerater, og at de udvikler sig personligt og socialt.

I udviklingsprojektet arbejdes der med aktionslæring på tre parallelle indsatsområder:

- Co-teaching: En dansklærer og en lærer med specialpædagogiske kompetencer planlægger, gennemfører og evaluerer undervisningen i et struktureret samarbejde. Der er taget udgangspunkt i Marilyn Friends seks tilrettelæggelsesformer (se s. 5).
- Det fysiske læringsrum: En lærer og pædagog samarbejder om at indrette det fysiske læringsmiljø, så det understøtter forskellige undervisningstilgange og metoder, skaber forudsigelighed og tryghed for alle elever samt skaber små læringsmiljøer i det store klasserum.
- Inddragelse af barnets perspektiv.

I udviklingsprojektets første år har skolen inddraget en 0./1.klasse, en 3.klasse og en 5. klasse i projektet, hvor skolens to spor er samlet i en almindelig klasse. Speciallærere, almenlærere, inklusionsvejledere og den pædagogiske ledelse evaluerer og justerer flerfagligt jævnlige aktioner, som har været afprøvet. Der tilrettelægges observationer af undervisningen, der kan være med til at danne grundlag for planlægningen af de næste skridt med nye aktioner.

Beskrivelsen er udarbejdet i samarbejde med læringskonsulenter i STUK

4 Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (PPR)

PPR er en funktion i kommunen, der har til formål at give en sagkyndig vurdering af elever med særlige undervisningsbehov og fremlægge forslag til tilrettelæggelse af undervisningen.

Bekendtgørelse om folkeskolens specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand.

§ 2. Hvis det antages, at en elev har behov for specialpædagogisk bistand, jf. folkeskolens § 3, stk. 2 skal eleven indstilles til en pædagogisk-psykologisk vurdering. Indstilling afgives af skolens leder til pædagogisk-psykologisk rådgivning efter samråd med forældrene og eleven.

§ 7. Skolens leder følger udviklingen hos elever, der modtager specialpædagogisk bistand. Der skal mindst én gang om året tages stilling til, om den specialpædagogiske bistand til den pågældende elev skal fortsætte, ændres eller ophøre. Beslutningen træffes på grundlag af en pædagogisk-psykologisk vurdering og efter samråd med eleven og forældrene.

§ 15. Hvis elevens skolesituation giver anledning til alvorlig bekymring, kan skolens leder efter samråd med eleven og forældrene indstille eleven til en pædagogisk-psykologisk vurdering, selv om eleven ikke kan anses for at have behov for specialpædagogisk bistand.

En pædagogisk-psykologisk vurdering (PPV) af behovet for specialpædagogisk bistand har til formål at belyse elevens kompetencer med henblik på at yde skolen samt eleven og forældrene rådgivning om tilrettelæggelsen af og indholdet i en undervisning, der kan tilgodese elevens særlige behov og forudsætninger. Det fremgår af Børne- og Undervisningsministeriets vejledning om folkeskolens specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand.

På baggrund af PPV'en skal PPR udarbejde forslag til rammerne for og indholdet i elevens videre undervisning. Dette gælder uanset konklusionen i vurderingen med hensyn til iværksættelse af specialpædagogisk bistand eller ej. PPR kan i den forbindelse indgå i særlige drøftelser med skolen.

En skole kan også bede PPR om en PPV, selvom eleven ikke kan anses for at have behov for specialpædagogisk bistand, men fordi elevens skolesituation giver anledning til alvorlig bekymring. Formålet er at belyse elevens kompetencer, og PPR yder så på den baggrund rådgivning om tilrettelæggelsen af og indholdet i undervisningen, så den kan tilgodese elevens særlige behov og forudsætninger.

4.1 Samarbejde mellem PPR og skole

Som det ses, er PPR's funktioner defineret af et fokus på børns eventuelle behov for støtte og særlige undervisningstilrettelæggelse i trivsels- og læringsammenhænge i folkeskolen. PPR fremstår i sin funktion som en kompetencepartner for skolerne i kommunen. PPR's funktion i kommunen kan således have en vigtig opgave i udviklingen af mellemformer mellem almen- og specialundervisning.

PPR kan med rådgivning og vejledning være med til at understøtte, at der er en systematisk specialpædagogisk tilgang ind i organiseringen og afviklingen af den pædagogiske-, lærings- og trivselsmæssige sammenhæng.

Et godt samarbejde mellem skole og PPR kan sikre, at den enkelte elev med særlige behov modtager et relevant tilbud.

PPR har i samarbejde med en skole en forpligtelse til at invitere til samarbejde med andre afdelinger i kommunen, hvis der vurderes et behov herfor. Der kan fx være tale om forebyggende indsatser inden for anden lovgivning med det formål, at eleven kan bevare tilknytningen til sin klasse med aktiv deltagelse i læringsfællesskabet.

I forbindelse med udvikling af mellemformer mellem almen- og specialundervisning er der en række tilgange og praksisformer i samarbejdet mellem skole og PPR, som det er hensigtsmæssigt at forholde sig til.

Samarbejdet mellem skole og PPR skal være tilrettelagt med formål, rammer og indhold, der understøtter kontinuitet og konsistens i samarbejdet. Et gensidigt godt og anerkendende kendskab til, hvilke faglige kompetencer, skolen kan bidrage med, og hvilke kompetencer PPR har med i samarbejdet er vigtigt.

Rammesætningen skal være tydelig formidlet og understøtte en kultur, hvor en struktureret flerfaglig samarbejdsmodel mellem skolens undervisere og de faglige kompetencer i PPR-funktionen anses som en forudsætning for opgaveløsningen. Princippet fra co-teaching om ligeværdighed i det flerfaglige arbejde er også gavnlig i denne sammenhæng.

4.2 Den pædagogisk-psykologiske vurdering og mellemformer

Det skal fremhæves som et opmærksomhedspunkt, at der sættes særligt fokus på, at elev og forældre inddrages i udarbejdelse af PPV'er i relation til mellemformer mellem almen- og specialundervisning.

Den enkelte elev skal inddrages og give sit syn på udfordringer og løsninger. Mange elever har konkrete ønsker til deres situation. En forberedelse af en indsats ved først at spørge eleven, høre barnets stemme, kan give nyttig viden. Positive relationer mellem eleven og de voksne på skolen og i PPR er værdifuldt i det videre forløb.

Forældrene skal inddrages med dialog og informationer som noget centralt i PPV'en. Forældrene kan ofte bidrage med vigtige oplysninger. Desuden er forældrene en vigtig samarbejdspartner, når der skal etableres en særlig indsats til en elev i trivsels- og/eller læringsvanskeligheder. Forældrenes medvirken kan være afgørende for skolens muligheder for at tilgodese elevens særlige behov. Ved nye tiltag og løsninger, fx i form af mellemformer mellem almen- og specialundervisning på grundlag af en PPV, er det vigtigt med en klar og tydelig formidling til forældrene.

4.3 Praksisnær vejledning

Etablering af mellemformer mellem almen- og specialundervisning kan gives i følgeskab af PPR, hvor skolen gennem struktureret samarbejde med PPR understøttes i en systematisk læringstilgang og evalueringspraksis. Modtager elever specialpædagogisk bistand i en mellemform, bør indsatsen styrkes med observationer og interventioner i en klasse eller i børnegruppen. En styrket indsats bør ske på baggrund af dialog og samarbejde med skolens lærere og andet undervisende personale.

5 Vejledningens vidensgrundlag

Regelgrundlag

- Folkeskoleloven (særligt § 3, stk.2, § 3 a, § 18 stk. 1 og stk.2)
- Bekendtgørelse nr. 693 af 20. juni 2014 om folkeskolens specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand
- Vejledning nr.11056 af 24. november 2015 om folkeskolens specialundervisning og anden specialpædagogisk bistand

Rapporter, notater og evalueringer

- Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling, maj 2016: "Afrapportering af inklusionseftersynet"
- Danmarks Evalueringsinstitut, december 2019: "Flerfagligt samarbejde mellem lærere og vejledere, - Specialpædagogiske kompetencer i almenundervisningen."
- KL 2018: "Fremtidens krav til psykologer i PPR."
- Danmarks Evalueringsinstitut 2013: "Specialklasser i folkeskolen".
- Chantal Pohl Nielsen, Peter Rohde Skov, SFI, København 2016: "Støtte til elever med særlige behov. En kvantitativ beskrivelse med udgangspunkt i inklusionspanelet".
- Rambøll, oktober 2019: "Undersøgelse af undervisning i specialundervisningstilbud".
- Danmarks Evalueringsinstitut, 2018: "Viden om undervisningsdifferentiering".
- PPR, Børn og Unge, Aarhus Kommune, august 2019: "Evaluering af Nest i Aarhus 2015-2019".
- VIVE 2020: "Uddannelsesresultater og -mønstre for børn med funktionsnedsættelser".

Litteratur og publikationer

- Marilyn Friend, 2017: "Co-teaching i praksis, -samarbejde om inkluderende læringsfællesskaber".
- Janne Hedegaard Hansen. Aarhus Universitetsforlag, 2019: "Co-teaching".

Faglig bidrag og sparring

- PPR-Aarhus
- PPR Aalborg
- Læringskonsulenterne i Styrelsen for Undervisning og Kvalitet

**BØRNE- OG
UNDERVISNINGSMINISTERIET**
STYRELSEN FOR
UNDERVISNING OG KVALITET